

PAULINA JABŁOŃSKA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

 <https://orcid.org/0000-0002-5514-3215>

e-mail: p.jablonska@uksw.edu.pl

POSŁUSZEŃSTWO ZAKONNE A WOLNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ. EKSKLAUSTRACJA OCHRONĄ PRAW ZAKONNIKA I INSTYTUTU ZAKONNEGO W KPK

**Monastic obedience and the freedom of the human person.
Exclaustration protection rights of the monk
and the religious institute according to the Code of Canon Law**

Abstrakt: Artykuł stanowi próbę ukazania eksklausuracji jako instytucji, która chroni prawa danego zakonnika, jak również prawa całego instytutu. Omówienie genezy i historii kształtowania się omawianej instytucji pozwoliło zobaczyć, jak w ciągu wieków ustawodawstwo zakonne, które stało przede wszystkim na straży ochrony życia wspólnotowego, zaczęło dostrzegać prawa eksklausurowanego oraz troszczyć się o jego tożsamość jako zakonnika. Natomiast analiza różnych odmian eksklausuracji, które występują w obecnym Kodeksie prawa kanonicznego pozwolą dostrzec, że życie zakonne jest bardzo bogate i różnorodne, co wiąże się z tym, że ustawodawstwo kościelne dostrzega ten dar i szuka jak najlepszych rozwiązań do określonej struktury zakonnej. Dla prawodawcy nie jest obojętny charyzmat życia zakonnego, ale jak najbardziej

PAULINA JABŁOŃSKA – dr nauk prawnych, mgr licencjonowany prawa kanonicznego, pedagog. Adiunkt na Wydziale Prawa Kanonicznego w dyscyplinie Prawo Kanoniczne Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Wykładowca w Wyższej Szkole Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu. Pracownik badawczy w Uniwersyteckim Centrum Badań Wolności Religijnej UKSW w Warszawie. Członek Międzynarodowego Konsorcjum Studiów nad Prawem i Religią. Członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, a także Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego. Organizatorka i prelegentka międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych. Koordynator ministerialnych projektów badawczych. Redaktor i członek redakcji w publikacjach naukowych, a także sekretarz redakcji w dwóch czasopismach naukowych. Autorka czterech monografii naukowych i kilkudziesięciu artykułów naukowych w języku polskim i angielskim.

troszczy się o dobro każdego instytutu zakonnego. Szczególnie widoczne jest to przy omawianiu, kto może udzielić indultu eksklausuracji i na jakich zasadach. Te rozróżnienia na różne podmioty odpowiedzialne za udzielenie indultu pokazują, w jaki sposób nawet czasowe odejście zakonnika ingeruje w życie danej wspólnoty zakonnej i jak wielką odpowiedzialność bierze na siebie ten, który udziela indultu.

Słowa kluczowe: eksklausuracja, zakonnik, instytut zakonne, życie konsekrowane, życie wspólnotowe.

Abstract: The article is an attempt to show exclastration as an institution that protects rights a given monk, as well as the laws of the entire institute. Discussing the origins and history of the development of the discussed institution allowed us to see how, over the centuries, religious legislation, which was primarily responsible for the protection of community life, began to recognize the rights exclustered and take care of his identity as a monk. However, the analysis of the different varieties of exclaustration that occur today The Code of Canon Law will allow us to see that monastic life is very rich and diverse, which is related to the fact that church legislation notices this gift and seeks it the best possible solutions for a specific religious structure. For the legislator it is not indifferent charisma of monastic life, but most concerned about the well-being of everyone religious institute. This is particularly evident when discussing who can provide indult of exclaustration and on what terms. These distinctions into different entities responsible for granting the indult show how even the temporary departure of a monk interferes in the life of a given religious community and how much responsibility it takes on the one who grants this indult.

Key words: exclaustration, monk, religious institute, consecrated life, community life.

Po Soborze Watykańskim II zaczęto pojmować wspólnotę jako życie braterskie, gdzie bardziej liczy się jakość relacji międzypersonalnych niż formalne przestrzeganie norm prawnych. Powodem takiego spojrzenia było dostrzeżenie, że nie zawsze jest możliwe zachowanie takiego życia wspólnotowego, jakiego oczekują normy prawne danego instytutu czy reguła założyciela. Kodeks prawa kanonicznego życie zakonne rozumie jako poświęcenie się całej osoby Bogu. Dokonuje się ono przez złożenie ślubów posłuszeństwa, czystości i ubóstwa oraz podjęcie życia braterskiego we wspólnocie, w tym samym domu i zgodnie z regułą danego instytutu. Tak rozumiana definicja oznacza, że życie wspólne, które realizuje się we wspólnym zamieszkanu

i przebywaniu w domu zakonnym, którego zakonnik nie może opuszczać bez odpowiedniego zezwolenia, jest jednym z podstawowych elementów życia zakonnego (Stokłosa, 2014, 37). Codziennosc życia zakonnego potwierdza, że niekiedy życie we wspólnocie staje się trudne, a nawet i niemożliwe. Aby zaradzić tym problemom, prawodawca kościelny w trosce o dobro poszczególnych osób, jak również całych wspólnot i instytutów zakonnych przewidział odpowiednie normy, które mają pomóc w rozwiązaniu problemu. Jedną z takich form przewidzianych w prawie kościelnym jest instytucja eksklustracji, którą pierwszy raz określił Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku. Eksklustracja to czasowe pozwolenie zakonnikowi na przebywanie poza wspólnotą zakonną. Jej udzielenie wiąże się z określonymi konsekwencjami prawnymi, które dość istotnie dotyczą eksklustrowanego, jak również cały instytut zakanny.

1. Definicja eksklustracji

Istotą życia zakonnego oprócz złożenia ślubów jest życie we wspólnocie, dlatego Kościół odpowiednimi normami reguluje każdą sytuację wymagającą zawieszenia lub odejścia od życia zakonnego (Kowal, 1997, 115). Jedną z norm, która reguluje prawną nieobecność zakonnika, jest instytucja eksklustracji.

Eksklustracja to jedna z form nieobecności, jednak sięga ona głębiej w naturę życia zakonnego i jest postawieniem zakonnika poza wspólnotą zakonną rozumianą w sensie szerszym niż dom zakanny, czyli poza wspólnotą instytutu zakonnego. Dlatego ustawodawca instytucję eksklustracji ulokował w rozdziale VI, zatytułowanym *Wyłączenie członków z instytutu*. Można to wytłumaczyć tym, że jest istotna różnica między pobytem poza domem instytutu a eksklustracją. Pobyt poza domem jest fizycznym odaleniem się od własnego domu zakonnego, natomiast eksklustracja to czasowe odłączenie członka od własnego instytutu, co pociąga za sobą zupełnie inne konsekwencje prawne (Sosnowski, 2015, 142–143).

1.1. Definicja słowna

Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w 1983 roku, w Księdze drugiej *O Ludzie Bożym*, poświęca część Instytutom Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeniom Życia Apostolskiego. Ta część odnosi się całkowicie do życia zakonnego. W niej znajdują się wszystkie

regulacje prawne dotyczące poprawnego funkcjonowania instytutów zakonnych oraz wszystkie prawa i obowiązki, jakie nakłada ustawodawca na zakony i ich członków. W tej samej części w rozdziale VI zatytułowanym *Wylęczenie członków z instytutu* zostały umieszczone dwa kanony poświęcone instytucji eksklausury. Termin eksklausura w obecnym Kodeksie został zastosowany trzy razy: dwa razy w kanonie 686, poświęconym indultowi eksklausury oraz jeden raz w kanonie 687, w którym jest opisane, w jaki sposób można stosować eksklausurę. W żadnym z tych miejsc ustawodawca nie podaje definicji eksklausury, ani bliżej nie wyjaśnia tego terminu (Kowal, 1994, 48).

Termin ten nie występuje również w słownikach łaciny klasycznej ani w słownikach zawierających średniowieczną łacinę. Wszedł on jednak na stałe do terminologii prawa kanonicznego. Słowo *exclaustratio* pochodzi od czasownika łacińskiego *excludere* (*excludere*), który powstał z połączenia przedimka *ex* i czasownika *claudere*. Przedimek *ex* w znaczeniu miejscowym oznacza „z”, a w znaczeniu czasowym: „od”, „odkąd”, w przenośni: „spośród”. Pierwotnie czasownik *excludere*, *excludere* oznaczał wyjmować lub wrywać. Obecnie tłumaczy się je jako odłączyć, oddzielić, wypuścić lub usunąć. W późniejszym okresie zaczęto je odnosić do prawa kanonicznego jako zniesienie klauzury zakonnej lub zwolnienie z zakonu (Bider, 2014, 134).

Po raz pierwszy terminu eksklausura użyto w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku promulgowanego przez papieża Benedykta XV. Normy dotyczące eksklausury występowały w kanonach 638 i 639. W nich także po raz pierwszy podano jego definicję. Według kan. 638 indult eksklausury jest indultem czasowego przebywania poza klauzurą. Na tych normach w dużej części opierają się kanony 686 i 687 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku (Kowal, 1994, 48).

1.2. Definicja rzeczowa

Definicję eksklausury w kan. 638, która została podana w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, można rozumieć w dwojaki sposób. Można rozumieć eksklausurę w sensie aktywnym oraz w sensie obiektywnym (Kowal, 1994, 48).

Eksklausura o znaczeniu aktywnym jest pozwoleniem na przebywanie przez czas określony lub nieokreślony poza instytutem, który udziela zakonnikowi kompetentna władza. Celem takiego pozwolenia jest zezwo-

lenie zakonnikowi na pobyt w świecie oraz częściowe rozluźnienie więzów łączących go z instytutem zakonnym i władzą przełożonych, do czasu aż minie przyczyna, z powodu której został wydany indult (Kowal, 1994, 48).

Eksklausracja w znaczeniu obiektywnym jest pobytem zakonnika poza klasztorem na mocy pozwolenia udzielonego przez kompetentną władzę; w czasie tego pobytu następuje rozluźnienie absolutnego uzależnienia od przełożonego zakonnego oraz większe lub mniejsze złagodzenie dyscypliny zakonnej (Kowal, 1994, 48).

2. Geneza i rozwój instytucji eksklausracji

Początków eksklausracji trzeba szukać wraz z powstaniem pierwszych wspólnot cenobicznych w drugiej połowie III wieku. Choć wtedy jeszcze nie stosowano słowa eksklausracja, to jednak forma, jaka obowiązywała przy opuszczaniu klasztorów była bardzo zbliżona do dzisiejszej instytucji eksklausracji.

Obowiązek zamieszkania w klasztorze i zakaz jego opuszczania był często regulowany przez Kościół oraz autorów pierwszych reguł zakonnych. Reguła św. Pachomiusza z początków IV wieku określa ściśle zasady wyjścia poza mury klasztorne. Najczęściej chodziło o czasowe przebywanie mnichów poza klasztorem, które było dopuszczalne jedynie za zgodą przełożonego. Wszelkie nadużycia w tej dziedzinie były surowo karane. Inne podejście miał św. Bazyli; dbając o porządek we wspólnotach mnichów, nie zezwalał na swobodne opuszczanie klasztoru, ale zawsze wymagał zgody przeora, który przy takim pozwoleniu musiał brać pod uwagę dobro wiary. Natomiast św. Benedykt z Nursji był zagorzałym przeciwnikiem opuszczania murów klasztornych przez mnichów. Dbał on o porządek wewnętrzny w klasztorze oraz o spokój ducha wszystkich mnichów. W wyjątkowych sytuacjach zawsze i tylko za zgodą opata można było wyjść z klasztoru, ale cała wspólnota była zobowiązana do modlitwy za tego mnicha, który był w podróży lub poza murami. Mnich, który samowolnie opuszczał klasztor, miał być stosownie ukarany (Sosnowski, 2015, 125–126).

Możliwość opuszczania klasztoru dopuszczali synody w Gangrze (ok. 340) i w Kartaginie (419), ale tylko za zgodą biskupa. Natomiast kanon 25 synodu w Arles (443) nakładał obowiązek przestrzegania życia wspólnotowego, gdzie powrót do życia świeckiego uniemożliwiał przez nałożone zakazy. Sobór Chalcedoński (451) w kan. 4 oddawał klasztory pod opiekę biskupom. Mieli oni czuwać nad dyscypliną. Sobór zezwalał mnichom na czasowe

opuszczenie życia wspólnotowego, ale tylko za pozwoleniem przełożonego, który mógł wydać go wyłącznie za zgodą biskupa. Brak takiej zgody pociągał za sobą ekskomunikę. Taka reguła stała się normą podstawową także dla kolejnych soborów i synodów, zarówno wschodnich, jak i zachodnich (Sosnowski, 2015, 125–126). Podobne normy były stosowane w prawie świeckim. Dotyczyły one szczególnie mnichów, którzy opuszczając klasztor, wszczynali kłótnie i wzniesali niepokoje społeczne. Taki zakaz wydawali władcy świeccy (Kowal, 1994, 52).

Modyfikacje nastąpiły w okresie, kiedy pewne klasztory zyskiwały przywilej egzempcji, czyli wyjęcia spod władzy biskupa. Indult na pobyt poza klasztorem udzielany był od tej pory przez przełożonego zakonnego. W tym przypadku biskup już nie mógł interweniować. Jednak ogólna zasada, iż pozwolenia udziela własny przełożony w jedności z biskupem pozostała w mocy i została powtórzona przez Dekret Gracjana. Dekret ten podaje jednak także inną zasadę, iż w przypadku pełnej egzempcji klasztoru nie jest konieczna interwencja biskupa przy udzielaniu pozwolenia. Zgoda biskupa wymagana była głównie w przypadku zakonnika będącego kapłanem. Nie chodziło tutaj o jakąś formę władzy karnej czy też podporządkowania zakonników władzy jurysdykcyjnej biskupa, ale o umożliwienie zakonnikowi będącemu poza klasztorem wykonywanie posług wynikających z przyjęcia święceń. Będąc w klasztorze, wykonywał je na mocy uprawnienia udzielonego przez przełożonego, natomiast poza kłauzurą konieczne było uzyskanie pozwolenia biskupa (Kowal, 1994, 52).

Dalszy rozwój omawianej instytucji jest widoczny w Dekretach Grzegorza IX (1234), gdzie występują zakazy odnośnie do pewnych form ekskluacji czasowej czy nieokreślonej. Pojawia się na przykład zakaz sprawowania przez kapłana zakonnego posług w parafiach należących do opactwa lub kościołach, gdyż taka forma apostolatu wykluczałaby możliwość życia wspólnotowego (Kowal, 1994, 52–53).

W XVI i XVII wieku na bazie Soboru Trydenckiego oraz dekretów papieskich wykształciła się instytucja pozwoleń na czasowy pobyt poza klasztorem, która w swej treści podobna jest do omawianej instytucji ekskluacji. F. Suarez SJ określił ją jako „pozwolenie na przebywanie poza klasztorem”, co w pełni pokrywa się z definicją Kodeksu z 1917 roku. Wyróżnił on dwa typy pozwoleń na pobyt poza kłauzurą; pozwolenie czasowe i pozwolenie nieokreślone lub wieczyste (Kowal, 1994, 53).

Indult czasowy, który mógł być wręczony na czas krótki lub długi, zależny był od trwania przyczyn, dla których został udzielony. Korzystający

z indultu pozostawał zakonnikiem, zaś śluby i obowiązki nakładane przez reguły wiązały go na tyle, na ile można było je pogodzić z jego nowym stanem. Indult nieokreślony lub wieczysty był wieczysty tylko w znaczeniu negatywnym, ponieważ przełożony, który go udzielał w każdej chwili mógł go odwołać, jeśli zachodziła taka potrzeba. Korzystający z tego indultu pozostawał zakonnikiem związanym przez śluby i własną regułę zakonu na tyle, na ile było to możliwe w sytuacji, w jakiej obecnie się znajdował zakonnik (Kowal, 1994, 53–54). Pozwolenia mógł udzielić nie tylko papież, ale także przełożony według postanowień konstytucji lub innych zwyczajów i praw panujących w danym instytucie (Stokłosa, 2014, 39). W jednym jak i w drugim przypadku indult mógł udzielić przełożony zakonu, ale też i przełożony lokalny lub przełożony klasztoru, jeżeli pozwalały na to konstytucje lub zwyczaje prawne. Pozwolenie mogło być wręczone „dla słuszych przyczyn” z punktu widzenia dobra klasztoru, dobra publicznego czy pożytku prywatnego (Stokłosa, 2014, 39).

Zmiany nastąpiły w XVIII wieku, kiedy rozróżniano sekularyzację na czasową i wieczystą. Udzielała jej jedynie Stolica Apostolska. Przy sekularyzacji czasowej zakonnik nadal był związany ślubami. Mógł on nosić strój i prawnie przynależał do instytutu, do którego mógł zawsze wrócić. Sekularyzacja ta pozwalała jednak zakonnikowi mógł prowadzić życie poza zakonem. Natomiast przy sekularyzacji wieczystej zakonnik tracił przynależność prawną do instytutu zakonnego. Nie miał prawa nosić stroju zakonnego. Jeśli był po ślubach uroczystych, przynależał on nadal do stanu zakonnego. Był on zobowiązany do zachowania ślubów w otoczeniu, w którym przyszło mu żyć (Stokłosa, 2014, 40). W odniesieniu do dóbr materialnych, nie posiadał on zdolności prawnej ich nabywania, chyba, że indult postanawiał, co innego. Mógł on nabywać tylko dobra konieczne, tj. dla zakonu bez możliwości sporządzenia testamentu. W dodatkowych postanowieniach występowały zapisy, że sekularyzowany nie mógł piastować żadnych urzędów kościelnych oraz być profesorem w seminarium czy też obejmować katedry na wydziałach teologicznych. Nie mógł też dłużej przebywać w miejscach, gdzie znajdował się dom zakonny, do którego przynależał. Problem pojawiał się z sekularyzowanymi powracającymi do wspólnot zakonnych. To doprowadziło do powstania sekularyzacji *annum et interim*. Polegała ona na tym, że duchowni po ślubach uroczystych nie mogli uzyskiwać wieczystego indultu sekularyzacyjnego, jeśli wcześniej nie otrzymali zgody od biskupa, że ich przyjmie do swojej diecezji i udzieli beneficjum kościelnego. Zakonnik mógł pozostać przez rok poza klauzurą zakonną, aby znaleźć biskupa gotowego go przyjąć do diecezji. Jeśli

profesowi nie udało się w ciągu roku spełnić tych warunków, czyli otrzymać zgodę na przyjęcie do diecezji i beneficjum kościelnego, musiał powrócić do klasztoru i prosić o przedłużenie pozwolenia.

Występował też drugi rodzaj, w którym profes przebywał poza klauzurą do czasu znalezienia biskupa. Gdy udało mu się znaleźć i wypełnić te dwa warunki, otrzymywał indult wieczystej sekularyzacji (Bider, 2014, 136–138). Późniejszy okres nie wprowadził już zmian co do istoty omawianej instytucji. Zostaje tylko sprecyzowana terminologia oraz władza przełożonych, którzy udzielają pozwoleń na pobyt poza klasztorem. Przestał też obowiązywać podział na eksklausurację czasową i wieczystą, a w jej miejsce dokonano podziału na dwie instytucje: eksklausurację i sekularyzację (Kowal, 1997, 54).

W kanonach 638 i 639 KPK z 1917 roku znalazły się zasadnicze elementy konstytutywne sekularyzacji czasowej i wieczystej, tworząc jedną instytucję, która przyjęła nazwę eksklausuracja. Przyjęto, że jest ona czasowym pozwoleniem na opuszczenie instytutu zakonnego i może być udzielona na nieokreślony czas. Wykluczono jednak możliwość udzielenia eksklausuracji wieczystej. Jeżeli zakonnik chciałby być na stałe poza domem zakonnym, w takim wypadku powinien poprosić o dyspensę od ślubów. Nie mogła ona być również utożsamiana ze zwykłym pozwoleniem na pobyt poza zakonem, gdyż między tymi dwoma instytucjami występowały rozbieżności, m.in. czas, na jaki była udzielana eksklausuracja, władza, która mogła udzielić indultu i skutki, jakie pociągała za sobą. W pozwoleniu zwykłym pobyt poza domem zakonnym nie mógł przekroczyć sześciu miesięcy, chyba że były ku temu racjonalne przyczyny, np. ratowanie zdrowia czy podjęcie studiów. Pozwolenia takiego udzielał kompetentny przełożony (Stokłosa, 2014, 40–41).

Eksklausuracji w KPK z 1917 roku udzielała Stolica Apostolska, gdy instytut był na prawie papieskim. Natomiast w instytutach na prawie diecezjalnym oprócz Stolicy Apostolskiej, pozwolenia udzielał ordynariusz miejsca. Zakonnik będący na eksklausuracji nadal pozostawał członkiem instytutu. Obowiązywały go śluby oraz inne obowiązki wynikające ze złożenia profesji do takiego stopnia, na ile były możliwe do wypełnienia w nowych warunkach życia. Był pozbawiony prawa głosu czynnego i biernego oraz nie mógł nosić stroju zakonnego. Na mocy ślubu posłuszeństwa podlegał on przede wszystkim ordynariuszowi miejsca. Przełożonych miał słuchać tylko w przypadku, gdyby nakazali mu powrót do instytutu. Eksklausurowany nie tracił przywilejów duchowych instytutu (Stokłosa, 2014, 41).

Instytucja eksklaustracji w czasie obowiązywania KPK z 1917 roku uległa pewnym modyfikacjom. Prawodawca kościelny uważał nadal eksklaustrację za sekularyzację czasową. Według kanonu 638 KPK było to „pozwolenie udzielone profesowi wieczystemu na czasowe przebywanie poza klauzurą zgodnie z kanonem 606, § 2”. Eksklaustrację zaczęto dzielić na czasową: *saecularisatio temporaria*, którą udzielano na określony czas w celu załatwienia jakiejś sprawy, np. wypełnienie warunków potrzebnych do otrzymania sekularyzacji wieczystej oraz na eksklaustrację wieczystą: *saecularisatio perpetua* albo *definitiva*, która wiązała się z definitywnym opuszczeniem klauzury zakonnej. Ponadto wyróżniano eksklaustrację milczącą, stosowaną w przypadku podniesienia zakonnika do godności biskupiej, oraz zastępczą, z której rozwinęła się eksklaustracja *ad nutum Sanctae Sedis* oraz *exclaustratio imposita* (Bider, 2014, 138–139).

Stolica Apostolska zaczęła udzielać tzw. eksklaustracji nałożonej *exclaustratio imposita*. Została ona wprowadzona, w przypadku osób, które będąc osobami duchownymi przebywali na okresie próby w diecezji aż do momentu ich inkardynacji przez biskupa diecezjalnego. Początkowo udzielano takim osobom indultu sekularyzacji. Problem pojawiał się w przypadku, gdy dany zakonnik nie przechodził pozytywnie próby w diecezji. W takich sytuacjach pozostał on bez inkardynacji i bez prawnej przynależności do instytutu, którą utracił po udzieleniu indultu sekularyzacji (Stokłosa, 2014, 41–42).

Sobór Watykański II w Dekrecie o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* podkreślił potrzebę reformy życia zakonnego, która powinna polegać przede wszystkim na dokładniejszym przestrzeganiu reguł i konstytucji danego instytutu, niż na pomnażaniu nowych przepisów (DZ, n. 4). Życie wspólne ma być prowadzone na wzór pierwotnego Kościoła. Aby zaistniał węzeł braterstwa, który jest konieczny w życiu zakonnym, każdy zakonnik ma być związany mocno z życiem i dziełami wspólnoty (DZ, n. 15). W ramach *aggiornamento* reformę prawa zakonnego przeprowadzono według zasad zatwierdzonych przez Synod Biskupów z 1967 roku. Instytuty zakonne otrzymały specjalne uprawnienia do wprowadzenia norm prawa własnego przeciwnego prawodawstwu powszechnemu. Przełożeni generalni otrzymali od Stolicy Apostolskiej pozwolenie na pominięcie procesu sądowego w przypadku wywołania przez zakonnika poważnego zgorszenia. Przyczyną tego były problemy z zachowaniem tożsamości osób zakonnych w latach sześćdziesiątych XX wieku, które wywołał kryzys kulturowy. Wobec licznych odejść zakonników Stolica Apostolska postanowiła podjąć działania, które miały poprawić sytuację.

W 1968 roku Kongregacja Biskupów pozwoliła nuncjuszom apostolskim na udzielenie eksklausury za zgodą przełożonych na okres nieprzekraczający trzech lat. Uprawnienie to dotyczyło członków instytutu zakonnego na prawie papieskim. Indult eksklausury określał szczegółowo skutki. W ten sposób powstał nowy rodzaj eksklausury, który nazwano *ad nutum Sanctae Sedis*. Dotyczyła ona tych członków zakonu, których nie można było wydalić z powodu braku formalnych przyczyn (Bider, 2014, 141–142).

3. Rodzaje i charakterystyka eksklausury

W tym artykule zostaną scharakteryzowane poszczególne rodzaje eksklausury, występujące w obecnym prawodawstwie oraz dwie, których Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku nie wymienia, a które są nadal praktykowane. Kanon 686 Kodeksu z 1983 roku oraz praktyka Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego wyróżniają pięć kategorii eksklausury. Są one następujące (Kowal, 1997, 117):

- 1) eksklausura zwykła nieprzekraczająca trzech lat (kan. 686 § 1);
- 2) eksklausura zwykła na okres przekraczający trzy lata (kan. 686 § 1);
- 3) eksklausura mniszek (kan. 686 § 2);
- 4) eksklausura nałożona (kan. 686 § 3);
- 5) eksklausura *ad experimentum*;
- 6) eksklausura kwalifikowana.

3.1. Eksklausura zwykła nieprzekraczająca trzech lat

„Najwyższy przełożony, za zgodą swojej rady, może z ważnej przyczyny udzielić zakonnikowi, profesowi ślubów wieczystych, indultu eksklausuracyjnego, jednak na okres nieprzekraczający trzech lat; jeśli chodzi o duchownego potrzebna jest wcześniejsza zgoda ordynariusza miejsca, w którym zakonnik ma zamieszkać [...]” (KPK 686 § 1). Przechodząc do analizy tego kanonu, należy zauważyć, że ten rodzaj eksklausury udzielany jest na prośbę zainteresowanego zakonnika.

Kanon 686 aktualnego Kodeksu prawa kanonicznego przewiduje, że najwyższy przełożony za zgodą swojej rady, z ważnej przyczyny może udzielić zakonnikowi o ślubach wieczystych indultu eksklausuracyjnego na okres nieprzekraczający trzech lat (Sosnowski, 2015, 148). Pierwsze słowa tego kanonu wskazują na podstawową różnicę, dotyczącą władzy kompetentnej do udzielenia indultu. W przeciwieństwie do tego, co stanowił Kodeks

z 1917 roku, najwyższy przełożony, może udzielić indultu, jeśli wcześniej uzyskał zgodę swojej rady. W takim przypadku, na podstawie kanonu 127, działałby nieważnie, gdy o taką zgodę nie zwrócił się do swojej rady lub rada byłaby przeciwna udzieleniu eksklaustracji. Zgoda rady jest wymagana, ponieważ eksklaustracja dotyczy całej wspólnoty zakonnej. Gdyby jednak przełożony był przeciwny udzieleniu eksklaustracji, nie musiałby starać się o zgodę rady (Sosnowski, 2015, 148). Dalsza analiza tego kanonu wskazuje, że jeżeli indult ma dotyczyć kapłana zakonnego, wymagana jest uprzednia zgoda ordynariusza miejsca, w którym ma zamieszkać zakonnik. Jest to konieczne, szczególnie gdyby zakonnik chciałby spełniać posługę kapłańską. Odnosząc się do kanonu 265 Kodeksu prawa kanonicznego, ustawodawca nie dopuszcza, by duchowny pozostawał bez jakiejkolwiek zwierzchności, czyli był tułaczem: „Każdy duchowny powinien być inkardynowany do jakiegoś Kościoła partykularnego albo do prałatury personalnej, albo do jakiegoś instytutu życia konsekrowanego lub do jakiegoś stowarzyszenia, która posiada tę zdolność, tak że nie może być duchownych nikomu niepodlegających czyli tułaczy” (KPK 265). Oznacza to, że gdyby zakonnik podczas trwania eksklaustracji chciał zmienić miejsce zamieszkania, wtedy musiałby wcześniej poprosić o zgodę nowego ordynariusza. Może prosić o taką zgodę osobiście lub przez swojego przełożonego zakonnego (Sosnowski, 2015, 149). Kolejny punkt tego kanonu mówi, że przed podjęciem decyzji o udzieleniu indultu, przełożony najwyższy musi ocenić, czy podane przez zainteresowanego zakonnika przyczyny prośby są na tyle ważne, aby rozpocząć procedurę związaną z eksklaustracją (Sosnowski, 2015, 149). Norma podana w omawianym kanonie wskazuje jedynie, że przyczyna musi być ważna, nie określając, jaka lub jakiego typu być powinna (rodzaje przyczyn, które mogą być podstawą do udzielenia indultu eksklaustracji, będą wymienione i opisane w rozdziale kolejnym). Wszyscy komentatorzy kodeksowi zgodnie podkreślają w myśl kanonu 686, iż przyczyna eksklaustracji musi być poważna. Powaga jej jest wymagana dla udzielenia indultu eksklaustracji, a więc powinna istnieć i być poważna obiektywnie, tak z powodu efektów kanonicznych, jak i konsekwencji praktycznych jego udzielenia. Oceny powagi przyczyn dokonuje zawsze przełożony kompetentny do udzielenia indultu, czyli najwyższy przełożony (Kowal, 1997, 119–120).

Według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku indult eksklaustracji wydaje się tylko na prośbę profesa ślubów wieczystych. W kanonach 638–639 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku nie było tego określenia. Według J. Torresa, podsekretarza Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Sto-

warzyszeń Życia Apostolskiego, praktyka Stolicy Apostolskiej w udzielaniu eksklausuracji nie zważa na to ograniczenie, gdy istnieją rzeczywiście poważne przyczyny. Jednak zasadą pozostaje norma, w której proszący o indult eksklausuracji musi być profesem ślubów wieczystych (Kowal, 1997, 120). Eksklausuracja profesa o ślubach czasowych byłaby negatywnym znakiem w perspektywie jego definitywnego włączenia do instytutu i szkodziłaby procesowi formacyjnemu (Sosnowski, 2015, 150). Istnieje obiektywna niezgodność pomiędzy eksklausuracją a junioratem lub okresem profesji czasowej, w czasie których zakonnik powinien uczyć się i przysposabiać do przeżywania życia zakonnego we wspólnocie instytutu (Kowal, 1997, 120). Trudno też sobie wyobrazić, że zakonnik o ślubach czasowych odnawia swoje śluby podczas trwania eksklausuracji. Biorąc pod uwagę, że musi nastąpić poważna przyczyna, aby udzielić eksklausuracji, która zakłada chęć wyjścia spod władzy przełożonych, wydaje się słusznym nie dopuszczać takiego kandydata do ślubów wieczystych, a nawet jeśli prosi, udzielić mu indultu wyjścia z instytutu z dyspensą od ślubów, której może udzielić przełożony generalny (Sosnowski, 2015, 150–151). Przełożony profesa czasowego ma wiele innych możliwości zastosowania środków prawnych, które są zbliżone w skutkach do eksklausuracji. Wśród nich można wyliczyć: pozwolenie na przebywanie poza domem instytutu (kan. 665 § 1), które można byłoby przedłużać aż do wygaśnięcia ślubów, niedopuszczenie do złożenia następnej profesji członka, którego profesja czasowa wygaśa (kan. 689 § 1) lub udzielenie indultu odejścia (kan. 688 § 2) (Kowal, 1997, 120).

Ostatni punkt omawianej eksklausuracji dotyczy czasu, na jaki zostaje ona udzielona. Przełożony najwyższy może udzielić indultu na okres nieprzekraczający trzech lat. Nie oznacza to, że sama eksklausuracja ma limit czasowy. Oznacza to, że przełożony nie ma władzy, aby udzielić indultu na okres dłuższy (Sosnowski, 2015, 151). Zakonnik może starać się o przedłużenie eksklausuracji, ale w takim wypadku zgodę wydaje inny kompetentny przełożony, o którym będzie mowa w punkcie następnym.

3.2. Eksklausuracja zwykła przekraczająca trzy lata

„Najwyższy przełożony, za zgodą swojej rady może z ważnej przyczyny udzielić zakonnikowi, profesowi ślubów wieczystych, indultu eksklausuracyjnego, jednak na okres nie przekraczający trzech lat; jeśli chodzi o duchownego potrzebna jest wcześniejsza zgoda ordynariusza miejsca, na którym zakonnik ma zamieszkać. Przedłużenie takiego indultu lub udzielenie go

na okres przekraczający trzechlecie leży w kompetencji Stolicy Apostolskiej, a gdy idzie o instytucje na prawie diecezjalnym, jest zarezerwowane biskupowi diecezjalnemu” (KPK 686). Drugą formą eksklausracji jest eksklausracja zwykła, czyli udzielana na prośbę zainteresowanego zakonnika, ale udzielana na okres przekraczający trzy lata. Ta forma eksklausracji dotyczy również zakonnika, który wcześniej uzyskał indult przebywania poza zakonem na trzy lata i teraz chce go jeszcze przedłużyć. Kanon 686 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku określa, że przedłużenie indultu lub udzielenie go na okres przekraczający trzy lata leży w kompetencji Stolicy Apostolskiej lub w kompetencji biskupa diecezjalnego, jeżeli chodzi o instytucje istniejące na prawie diecezjalnym (Kowal, 1997, 124).

Stolica Apostolska może udzielić indultu nie tylko na okres dłuższy niż trzy lata, ale także na cały czas trwania przyczyny jego udzielenia. W takiej sytuacji eksklausracja jest wydawana na czas nieokreślony. Gdyby eksklausrowany chciał powrócić do instytucji, zgodę w tym wypadku musi wyrazić Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Częste przedłużanie eksklausracji lub udzielenie jej na dłuższy okres może doprowadzić do całkowitego odejścia zakonnika z instytucji, a taką zgodę może wyrazić tylko Stolica Apostolska lub biskup diecezjalny dla instytucji na prawie diecezjalnym (Sosnowski, 2015, 152). W takich wypadkach Stolica Apostolska albo ordynariusz miejsca działają w porozumieniu z kompetentnymi przełożonymi zakonnymi (Zubert, 1990, 205).

Postępowanie przy tego rodzaju eksklausracji jest inne od poprzednio omówionej, tzn. od eksklausracji zwykłej nieprzekraczającej trzech lat. Zakonnik ubiegając się o eksklausrację, która przekracza trzy lata lub chcąc ją przedłużyć, kieruje swoją prośbą stosownie do swojej sytuacji do Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego albo do biskupa diecezjalnego. Prośba ta powinna być przesłana za pośrednictwem swojego przełożonego najwyższego. Prawo partykularne może postanawiać, że przełożony zakonnny ma obowiązek dołączenia do prośby zakonnika swojej opinii, wyrażonej przy udziale albo bez udziału swojej rady (Kiwior, 1998, 134–135).

3.3. Eksklausracja mniszek

„Mniszkom tylko Stolica Apostolska może udzielić indultu eksklausracyjnego” (Kiwior, 1998, 135). Kanon 686 § 2 wyraźnie mówi, że eksklausracja mniszek, niezależnie od tego, jaki okres obejmuje, jest zarezerwowana tylko

dla Stolicy Apostolskiej. Procedury obowiązujące przy udzielaniu indultu będą takie same, jak przy udzieleniu eksklausury zwykłej przekraczającej trzy lata (KPK 667 § 3)¹. Przepis ten dotyczy wszystkich mniszek, niezależnie od rodzaju klauzury, którą kan. 667 § 3 rozróżnia na klauzurę papieską lub zdefiniowaną w konstytucjach (Sosnowski, 2015, 154). Inni przełożeni, wewnątrzni czy zewnętrzni, nie posiadają kompetencji do udzielenia indultu. Beyer sugeruje, że mniszki przynależące do instytutu na prawie diecezjalnym musiałyby prosić władzę wskazaną wyraźnie w konstytucjach własnego instytutu i dopuszcza ewentualną możliwość zwrócenia się do biskupa diecezjalnego o indult eksklausuracyjny. Natomiast w opinii Torresa i Kowala zapis kodeksowy odpowiada aktualnemu stanowi rzeczy, gdyż nie istnieją klasztory mniszek, które byłyby na prawie diecezjalnym (Kałowski, 1999, 154). Gdyby zostały jednak powołane kiedyś do życia, zgodnie z zasadą pomocniczości, biskup mógłby udzielać mniszkom z takich klasztorów indultu eksklausury, podobnie jak czyni to członkom instytutów na prawie diecezjalnym (Kowal, 1997, 128).

Eksklausura mniszek dotyczy takich sióstr zakonnych, które zobowiązane są do zachowania klauzury papieskiej i nie oddają się żadnym pracom zewnętrznym. Tylko jedynie za zgodą biskupa diecezjalnego mniszka może opuścić klauzurę na czas rzeczywiście konieczny, czyli na okres trwania przyczyny (Kałowski, 1999, 231).

Mniszka ubiegająca się o indult eksklausury powinna skierować swoją prośbę do Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego za pośrednictwem biskupa diecezjalnego albo przełożonego zakonnego, stosownie do tego, kto sprawuje opiekę duszpasterską nad klasztorem mniszek. Prawo partykularne może szczegółowo określać normy dotyczące przesłania prośby i ewentualnie interwencji przełożonej miejscowej oraz biskupa lub przełożonego zakonnego, zależnie od tego, kto sprawuje opiekę nad klasztorem mniszek (Kiwior, 1995, 135).

3.4. Eksklausura nałożona

„Na prośbę najwyższego przełożonego, działającego za zgodą swojej rady, eksklausura może być zastosowana przez Stolicę Apostolską odnośnie

¹ „Klasztory mniszek, które ukierunkowane są całkowicie na życie kontemplacyjne, powinny zachowywać klauzurę papieską, zgodnie z normami wydanymi przez Stolicę Apostolską. Pozostałe klasztory mniszek – klauzurę przystosowaną do ich własnego charakteru i określoną w konstytucjach”.

do członka instytutu na prawie papieskim, albo przez biskupa diecezjalnego, odnośnie do członka instytutu na prawie diecezjalnym, z ważnych przyczyn, z zachowaniem słuszności i miłości” (KPK 686 § 3).

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku wprowadza jeszcze jeden rodzaj eksklaustracji, która różni się znacząco od wcześniej wymienionych. Eksklaustracja nałożona jest sankcją karną stosowaną wobec zakonników, którzy nie zachowują życia wspólnotowego lub mają wielkie trudności w jego realizacji (Kałowski, 1999, 241). Oryginał łaciński tego przepisu używa sformułowania *exclaustratio imponi potest*, co w polskim wydaniu Kodeksu przetłumaczono, jako „może być zastosowana”, choć raczej należałoby powiedzieć „może być nałożona”. Komentatorzy zgodnie uważają, że ta eksklaustracja wywodzi się od stosowanej w czasie obowiązywania Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku przez Kongregację Zakonów eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis* (Kowal, 1997, 129–130). Kodeks z 1917 roku nie znał omawianej instytucji. Wprowadziła ją Stolica Apostolska w celu zażegnania konfliktów, a także uniknięcia szkodliwych zarówno dla wspólnoty zakonnej, jak i zainteresowanego zakonnika. Eksklaustracja ta wypełnia lukę prawną istniejącą w poprzednim Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, ponieważ nie przewidywał on w sposób wyraźny środków prawnych wobec członków instytutów zakonnych, których nie można było z braku wystarczających przyczyn wydalić z zakonu, a ich przebywanie w instytucie i konkretnej wspólnocie poważnie zakłócało życie wspólne, niekoniecznie z winy danego zakonnika, np. z powodu choroby psychicznej (Kałowski, 1999, 241–242). Nałożenie eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis* nie było aktem łaski, ale nakazem opuszczenia wspólnoty, wydanym przez kompetentną władzę. Nakładała ją Stolica Apostolska na czas nieokreślony (Bider, 2014, 142). Obie te formy eksklaustracji są tożsame, co do swej istoty, różnią się jednak w swych rozwiązaniach proceduralnych (Kowal, 1997, 129–130).

Odmienne zdanie, co do eksklaustracji nałożonej ma M. Stokłosa, który uważa, że eksklaustracja nie posiada charakteru karnego, nie jest też indultem, lecz środkiem zmuszającym zakonnika wbrew jego woli, do przebywania i prowadzenia życia poza wspólnotą własnego instytutu (Stokłosa, 2014, 58).

Podstawową różnicą pomiędzy wcześniej omawianymi eksklaustracjami a aktualną jest charakter przymusowy. Prośba o jej udzielenie pochodzi od przełożonego najwyższego i jest skierowana do Stolicy Apostolskiej lub do biskupa diecezjalnego w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym, którzy mogą udzielić indultu albo odmówić (Sosnowski, 2015, 154–155).

Ma ona charakter karny (przymusowy), dlatego nie można jej uważać za indult – jest ona wymierzona wbrew woli zainteresowanego podmiotu (Kałowski, 1999, 241). Zainteresowany zakonnik może odmówić przyjęcia dekretu i złożyć od niego odwołanie (Sosnowski, 2015, 155).

Pierwsze wzmianki na temat omawianej eksklausuracji datuje się na 1953 rok. Najwyższy przełożony zwracał się z prośbą do *Sacra Congregatio pro Religiosis* o nałożenie na profesę eksklausuracji. Był on zobowiązany do przedstawienia dowodów, faktów oraz argumentów, które przemawiały za koniecznością udzielenia tego rodzaju eksklausuracji. Postępowanie miało charakter administracyjny, a wewnętrzną procedurę *Sacra Congregatio pro Religiosis* regulował kanon 251 § 2 KPK z 1917 roku. Eksklausurowanemu zakonnikowi nie przysługiwało prawo do złożenia apelacji. Mógł on jednak wnieść prośbę do Świętej Kongregacji o ponowne rozpatrzenie sprawy i wydanie decyzji na sesji plenarnej kongregacji, jeśli wcześniejsza decyzja była podjęta tylko przez kongres (Bider, 2014, 143). Zmiany nastąpiły 19 stycznia 1974 roku. Według norm prawnych przełożony generalny zanim wniósł prośbę o nałożenie na zakonnika eksklausuracji *ad nutum Sanctae Sedis* musiał uzyskać zgodę rady w tajnym głosowaniu. Czas trwania eksklausuracji nie został określony, ale nie można było wydawać indultu o charakterze wieczystym. Profes nie mógł wrócić do wspólnoty bez uzyskania zezwolenia Stolicy Apostolskiej. Przełożony lokalny również nie miał prawa przyjąć profesę do wspólnoty, ani też pozwolić na przebywanie w domu instytutu choćby na krótki czas, bez zgody przełożonego generalnego. Eksklausurację nakładano dekretem. Eksklausurowanemu profesowi przysługiwało prawo do wniesienia rekursu hierarchicznego i administracyjnego. Na władzach instytutu spoczywał obowiązek świadczenia pomocy eksklausurowanemu, aby mógł żyć w warunkach godnych człowieka i zakonnika. Nie zwalniało to jednak profesę od obowiązku pracy i samodzielnego utrzymywania się. Zakonnik nie miał prawa otrzymywać żadnych wiadomości zwyczajowo przesyłanych przez przełożonych pozostałym zakonnikom instytutu. Jeśli eksklausuracja dotyczyła zakonnika duchownego, na mocy ślubu pośluszeństwa podlegał ordynariuszowi miejsca. W przypadku braku biskupa, który chciałby przyjąć zakonnika do swojej diecezji, eksklausurowany otrzymywał innego przełożonego kościelnego. W takim przypadku na mocy ślubu pośluszeństwa zakonnik podlegał własnym przełożonym instytutu. W imieniu Stolicy Apostolskiej przełożony kościelny miał czuwać nad sprawowaniem przez eksklausurowanego zakonnika czynności kapłańskich, m.in. udzielał on zakonnikowi pozwolenia na odprawianie mszy świętej. Gdyby jednak

zakonnikowi nie udało się znaleźć nawet przełożonego kościelnego, Stolica Apostolska zawieszała takiemu duchownemu możliwość wykonywania czynności kapłańskich. Taki stan prawny odnośnie eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis* obowiązywał do czasu promulgacji Kodeksu w 1983 roku (Bider, 2014, 143–144).

Kodeks przewiduje, że do nałożenia eksklaustracji wymagane są ważne przyczyny. Nie chodzi tu o przyczyny bardzo poważne czy ciężkie przestępstwa, które są wymagane do wydalenia z instytutu. Według niektórych autorów użycie liczby mnogiej w zapisie kodeksowym sugeruje, że potrzeba kilku powodów by można byłoby zwrócić się z prośbą o nałożenie eksklaustracji. W przypadku eksklaustracji zwykłej ustawodawca wymagał jednej ważnej przyczyny. Praktyka stosowana w Kurii Rzymskiej wskazuje jednak, że eksklaustracja zostaje nałożona na zakonnika, kiedy przełożeni w swojej prośbie skierowanej do Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego podają tylko jedną przyczynę (Sosnowski, 2015, 156). Takie rozwiązanie najczęściej było stosowane w żeńskich klasztorach kontemplacyjnych, gdzie niemożliwe jest przeniesienie takiej osoby do innego klasztoru lub nakłonienie do opuszczenia klasztoru ze względu na obowiązującą klauzurę. Zdarzały się również przypadki, że indult eksklaustracji nałożonej otrzymywali zakonnicy, którzy zakładali nowy instytut (Sosnowski, 2015, 146).

Eksklaustracja udzielana jest jedynie na prośbę przełożonego, na którym ciąży obowiązek starannego przygotowania odpowiedniej dokumentacji w celu przedłożenia jej władzy kościelnej. Przełożony instytutu musi wykazać, że istnieją takie przyczyny, które poważnie zakłócają życie wspólnotowe i zastosowane wcześniej środki nie przyniosły poprawy (Stokłosa, 2014, 59). Najczęściej podaje się przyczyny wystarczające do fakultatywnego wydalenia z instytutu (kan. 696 § 1), tj. notoryczne łamanie ślubu posłuszeństwa, notoryczne trudności w życiu wspólnotowym, łamanie ślubu ubóstwa, niebezpieczeństwo publicznego skandalu czy popieranie nauk przeciwnych Magisterium Kościoła (Sosnowski, 2015, 156).

Kongregacja Zakonów 19 stycznia 1974 roku podjęła decyzję, że przy nakładaniu eksklaustracji nałożonej należy zachowywać procedurę podobną do procedury stosowanej przy wydaleniu zakonników o ślubach prostych. Decyzja taka została podjęta, aby nie dopuścić do sytuacji, w której dobra zakonnika mogłyby być naruszone. Ma to też chronić przed niesprawiedliwością oraz umożliwić zainteresowanemu zakonnikowi prawo do obrony. Obecnie wymaga się od przełożonych wcześniejszych upomnień, a decyzję

o nałożeniu ekskluacji podejmuje się w wyniku tajnego głosowania przez Radę (Sosnowski, 2015, 146).

Obecnie ekskluację nałożoną stosuje się w następujących sytuacjach (Kałowski, 1999, 243):

- a) Choroba psychiczna zakonnika. Chory zakonnik nie może zostać z tego powodu wydany z instytutu, nawet jeśli nie może prowadzić życia wspólnotowego i przebywać we wspólnocie.
- b) Istnieją w postaci czynów zewnętrznych wystarczające powody do wydalenia zakonnika, lecz przeprowadzenie formalności wymaganych przez prawo wiąże się z poważnymi trudnościami. W tym wypadku ekskluacja jest stosowana jako środek, który ma przyczynić się do zmiany postępowania danego zakonnika.
- c) Przebywanie zakonnika w domu zakonnym stwarza poważne problemy lub niepokoje, które nie stanowią jednak powodu wystarczającego do usunięcia członka z instytutu.
- d) Zakonnik wywołuje swym postępowaniem zgorszenie we wspólnocie lub w Kościele.

Torres uważa, że nie ma sensu prosić o nałożenie ekskluacji na zakonnika żyjącego poza domem instytutu i niechącego powrócić do domu pomimo upomnień, obawiając się, że kiedyś taki zakonnik chciałby powrócić do instytutu i mógłby w ten sposób przynieść zgorszenie lub inną szkodę zakonowi (Sosnowski, 2015, 156).

Ustawodawca Kodeksu z 1983 roku, oprócz poważnych przyczyn wymaga od przełożonego, aby podejmując decyzję o nałożeniu ekskluacji nałożonej, kierował się zasadą słuszności i miłości. Dobro instytutu jak i dobro samego zakonnika, który znalazł się w trudnej sytuacji życiowej, powinno być dla najwyższego przełożonego i jego rady najważniejszą przesłanką w rozstrzyganiu sprawy (Stokłosa, 2014, 59). Nie można pominąć także postulatu, że podobnie jak w przypadku procedury zmierzającej do wydalenia zakonnika, należy *mutatis mutandis* zastosować odpowiednie upomnienia z informacją o zamiarze zastosowania tego rodzaju ekskluacji (Zubert, 1990, 123). Zasada słuszności i miłości jest wymagana, gdyż w opinii autorów zakonnicy zasługujący na nałożenie ekskluacji są podmiotami chorymi psychicznie lub niedostosowanymi do życia wspólnotowego. Słuszność jest przez niektórych kojarzona z troską o dobro wspólne, natomiast miłość czy miłosierdzie dotyczy samego zakonnika, któremu często należy udzielić pomocy materialnej, gdyż sam nie jest w stanie się utrzymać. Nie znaczy to jednak, że zakonnik nie musi się sam starać o swoje utrzyma-

nie. Eksklaustrowany zakonnik nie może wykorzystywać sytuacji i żądać od instytutu środków na swoje utrzymanie bez własnego zaangażowania i pracy na swoje utrzymanie. Według opinii J. Torresa z jednej strony jest zakonnik o osobowości zaburzonej, często chory psychicznie, postępujący w sposób niemożliwy do zaakceptowania we wspólnocie, a z drugiej strony jest wspólnota, która ma prawo do spokojnego życia w służbie Bożej i chęci uwolnienia się od kogoś, kto zakłóca życie wspólnotowe i szkodzi dobremu imieniu instytutu. Słuszność i dobroć nie mogą dotyczyć jedynie eksklaustrowanego, ale również samej wspólnoty, ponieważ byłoby niesprawiedliwością tolerowanie postępowania kogoś, kto nie wypełnia własnych obowiązków i poważnie zakłóca życie pozostałych (Sosnowski, 2015, 158).

Kolejny aspekt dotyczy czasu trwania eksklaustracji. Może być udzielona na czas określony bądź też nieokreślony. Prawodawca nie przewiduje limitów czasowych. Władza udzielająca może w każdej chwili odwołać dekret nałożenia eksklaustracji, czyniąc to z własnej inicjatywy czy też na prośbę najwyższego przełożonego. Przełożony jest zobowiązany poinformować władzę nakładającą eksklaustrację o ustaniu przyczyn, które były podstawą jej nałożenia oraz o zaistnieniu wszelkich innych okoliczności, które mogą wpłynąć na jej odwołanie (Stokłosa, 2014, 60). W tym przypadku narzucona forma eksklaustracji odbiera danemu zakonnikowi możliwość dobrowolnego powrotu do instytutu w dowolnym czasie (Gambari, 1998, 697). Powrót zakonnika do własnego instytutu będzie zawsze uzależniony od decyzji Stolicy Apostolskiej (Sosnowski, 2015, 158).

Kanon 686 § 3 Kodeksu z 1983 roku nic nie mówi o konieczności uzyskania zgody ordynariusza miejsca, w którym ma przebywać eksklaustrowany zakonnik, ale powinien on być poinformowany, że na terenie jego diecezji znajduje się taka osoba, zwłaszcza jeśli chodzi o zakonnika duchownego (Sosnowski, 2015, 158).

3.5. Eksklaustracja *ad experimentum*

Tego rodzaju eksklaustracja, nazywana także sekularyzacją *ad experimentum*, nie jest przewidziana w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, ale jest ona stosowana w praktyce Stolicy Apostolskiej w stosunku do zakonników będących kapłanami lub diakonami (Sosnowski, 2015, 160), którzy chcą odejść definitywnie z zakonu przy jednoczesnym pozostaniu duchownymi. W sytuacji, w której biskup diecezjalny wyrazi zgodę na natychmiastowe inkardynowanie takiego duchownego do swojej diecezji,

Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego udziela indultu sekularyzacji *pure et simplicite*, w oparciu o którą zakonnik odchodzi definitywnie z instytutu zakonnego i jednocześnie zostaje inkardynowany do diecezji. W przypadku, kiedy biskup diecezjalny wyrazi zgodę jedynie na okres próby, zgodnie z kanonem 693 (KPK 693)², wówczas Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego udziela indultu eksklausury *ad experimentum* na pięć lat ze specjalnymi skutkami prawnymi. W okresie tych pięciu lat biskup diecezjalny może dekretem inkardynować zakonnika, który jest duchownym do swojej diecezji w jakimkolwiek momencie, a wtedy *ipso facto* ustają wszelkie związki zakonnika z własnym instytutem zakonnym. Zostaje on zwolniony ze wszystkich obowiązków właściwych życiu zakonnemu (Kiwior, 1995, 143–144). W czasie trwania eksklausury zakonnik podlega jednocześnie przełożonym, jak i ordynariuszowi miejsca (Stokłosa, 2014, 46). Jeśli upłynie pięć lat próby, a biskup diecezjalny nie sprzeciwia się inkardynacji duchownego do diecezji, zakonnik jest inkardynowany i następuje definitywne rozstanie z zakonem. Jeśli biskup nie wyraziłby zgody na inkardynowanie do swojej diecezji, taki zakonnik ma obowiązek powrócić do swojego instytutu zakonnego, chyba że otrzyma nowe pozwolenie (Kiwior, 1995, 143–144).

3.6. Eksklausura kwalifikowana

Podobnie jak poprzedni rodzaj eksklausury, ta również nie znajduje się w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku. Była ona jednak stosowana w praktyce Stolicy Apostolskiej, szczególnie po Soborze Watykańskim II i przez pewien czas po promulgacji obecnego Kodeksu. Udzielano jej w szczególnych okolicznościach względem zakonników posiadających święcenia (Kiwior, 1995, 144). Została ona wprowadzona przez praktykę Kurii Rzymskiej, gdy obowiązywał stary Kodeks z 1917 roku. Udzielana była zakonnikom kapłanom, którzy prosili o przejście do stanu świeckiego, lub nakładana była na zakonnika kapłana, kiedy istniała realna szansa na jego poprawę i powrót do instytutu. Niektórzy autorzy uważają, że jest udzielana jedynie na prośbę zainteresowanego zakonnika. Nie ma ona charakteru

² „Jeżeli członek jest duchownym, indultu nie udziela się, zanim nie znajdzie on biskupa, który go inkardynuje do diecezji lub przynajmniej przyjmie na okres próby. W razie przyjęcia na próbę, po upływie pięciolecia, zostaje na mocy prawa inkardynowany do diecezji, chyba że biskup by tego odmówił”.

karnego, ale jest reskryptem, czyli łaską dzięki której kapłan zakonny może przezwyciężyć kryzys powołania i powrócić do życia kapłańskiego i zakonnego (Sosnowski, 2015, 159). W ten sposób daje się zakonnikowi pewien określony czas, aby żył w świecie na sposób osób świeckich i poważnie przemyślał, czy faktycznie chce powrócić do stanu świeckiego (Kiwior, 1995, 145).

Przy tej formie eksklaustracji zakonnik duchowny w zakresie dyscyplinarnym podlega tak swemu ordynariuszowi zakonnemu jak i ordynariuszowi miejsca. Składa on również pisemną deklarację, że sam będzie zaradzał swym potrzebom (Kowal, 1997, 139). Praktyka Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego wskazuje, że w przypadku składania prośby o eksklaustrację kwalifikowaną, uwzględniając fakt, że zakonnik kapłan nie będzie sprawował żadnych funkcji wpływających ze święceń, nie jest wymagana zgoda ordynariusza miejsca, w którym zakonnik zamieszka (Kiwior, 1995, 146).

W zależności od tego, kto zwraca się z prośbą i o co prosi, można wyróżnić trzy typy postępowania (Kiwior, 1995, 145–146):

a) Zainteresowany zakonnik zwraca się z prośbą do Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego o udzielenie eksklaustracji. Postępowanie będzie takie samo jak w przypadku eksklaustracji zwykłej na okres przekraczający trzy lata.

b) Zainteresowany zakonnik zwraca się z prośbą do Stolicy Apostolskiej, ale ona widząc nadzieję na powrót zakonnika do życia zakonnego i kapłańskiego, udziela mu eksklaustracji kwalifikowanej. Postępowanie w tym wypadku będzie takie jak w przypadku sekularyzacji.

c) Najwyższy przełożony, za zgodą zainteresowanego zakonnika, zwraca się z prośbą do Stolicy Apostolskiej o udzielenie eksklaustracji kwalifikowanej. Postępowanie będzie takie samo jak w przypadku eksklaustracji zwykłej na okres przekraczający trzy lata. Po upływie czasu, na jaki została udzielona eksklaustracja, zakonnik musi ponownie zwrócić się do Stolicy Apostolskiej, która wydaje zarządzenie mające na celu ostateczne rozwiązanie sprawy (Kowal, 1997, 139). Decyzją tą może być przeniesienie do stanu świeckiego z obowiązkiem zachowania celibatu i klauzulą *sine spe readmissionis* (Kiwior, 1995, 147) lub powrót do instytutu zakonnego. W wielu wypadkach zastosowanie tego środka prewencyjnego przez Kongregację Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego powoduje zdecydowany powrót do życia zakonnego i kapłańskiego (Kiwior, 1995, 145). Omówienie poszczególnych rodzajów eksklaustracji naświetliło obraz, jaki

jest obecnie stosowany przez ustawodawstwo kościelne. Sama charakterystyka pokazała, że udzielenie eksklausuracji dotyka nie tylko zakonnika, ale cały instytut zakonny. Zarys, który został w tym rozdziale przedstawiony pomoże lepiej zrozumieć proces przeprowadzenia procedury udzielenia eksklausuracji oraz skutki, jakie wiążą się z udzieleniem danej eksklausuracji.

* * *

W artykule została przedstawiona charakterystyka poszczególnych rodzajów eksklausuracji, która występuje w obecnym Kodeksie prawa kanonicznego i jest praktykowana przez Kurię Rzymską. Omówienie dwóch form, które aktualnie nie są stosowane, miało uświadomić, że eksklausuracja to instytucja, która pomaga przezwyciężyć kryzys i daje dużą szansę na uratowanie powołania zakonnego i kapłańskiego. Interesującym tematem jest eksklausuracja nałożona. Omówienie tej instytucji pokazuje, że prawodawcy równocześnie zależy na dobru całej wspólnoty, która ma prawo do spokojnego życia, jak i na dobru eksklausurowanego zakonnika, aby nie został pokrzywdzony przy nakładaniu na niego indultu. Podjęty temat nie został wyczerpany, co jest okazją do dalszej kontynuacji badań nad omawianą instytucją. Warto zagłębić się nad problemem eksklausuracji nałożonej, która do tej pory nie ma jednoznacznie określonego stanowiska, czy jest to kara czy jednak szansa dla eksklausurowanego zakonnika.

BIBLIOGRAFIA

- Bider M., 2014, *Próba przedstawienia genezy eksklausuracji „Ad nutum Sanctae Sedis” w Kościele łacińskim na tle troski prawodawcy kościelnego o ochronę „vita communis” (can. 594 CIC)*, „Teologiczne Studia Siedleckie”, 11, s. 131–151.
- Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, 1984, Poznań.
- Gambari E., 1998, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, przeł. i oprac. J.E. Bielecki, Kraków.
- Kałowski J., 1999, *Życie braterskie we wspólnocie. Studium prawnohistoryczne*, Warszawa.
- Kiwior W., 1995, *Procedura obowiązująca przy eksklausuracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutu życia zakonnego*, „Prawo Kanoniczne”, 38, nr 3–4, s. 119–163.

- Kowal J., 1997, *Indult eksklaustracji w normach Kodeksu prawa kanonicznego i praktyce Kurii Rzymskiej*, „Prawo Kanoniczne”, 40, nr 1–2, s. 115–146.
- Sosnowski A., 2015, *Prawne formy nieobecności zakonnika we wspólnocie*, w: *Prawo kanoniczne pomocą osobom konsekrowanym w dążeniu ad perfectam caritatem*, red. B. Szewczuł, Warszawa – Kraków, s. 123–168.
- Stokłosa M., 2014, *Eksklaustracja zakonnika w świetle KPK/83 i jej aktualna problematyka w praktyce instytutów zakonnych*, „Prawo Kanoniczne”, 57, nr 4, s. 37.
- Zubert B. W., 1990, *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. 2, cz. 3, Lublin.